

УДК 331.556(477.73)

А. М. ФЕСЕНКО, В. О. ЧОРНА

МІГРАЦІЙНІ НАМІРИ МЕШКАНЦІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ ТРУДОВОЇ ЗАЙНЯТОСТІ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ НА РИНКУ ПРАЦІ РЕГІОНУ

У статті проаналізовано міграційні наміри мешканців Півдня України в контексті існування проблем трудової зайнятості на ринку праці регіону, що мають місце в сучасних українських умовах. Відзначено, що в умовах труднощів із працевлаштуванням та забезпеченням гідної оплати праці економічно активні мешканці Херсонської, Миколаївської та Одеської області активно замислюються про пошук заробітку не лише за межами своїх областей, а й за кордоном, що можна кваліфікувати як їхні міграційні настрої та наміри. Більше того, неабияка частина респондентів вже має досвід зовнішньої трудової міграції та зорієнтована на його відтворення.

Підкреслено, що поширеність трудовіграційних настроїв, зміцнення відповідних намірів та активізація трудовіграційних потоків перетворюються на постійний та масштабний процес відтоку з Південного регіону України робочої сили, населення у репродуктивному віці загалом, що підриває його демоекономічний потенціал.

Ключові слова: міграція, трудова міграція, наміри, трудовіграційні процеси, населення.

В Україні протягом багатьох років спостерігається посилення тенденцій зростання міграції економічно активного населення, зокрема за кордон, формування відповідних намірів, орієнтацій, настанов. Потужні потоки трудової міграції відверто «заробітчанського» характеру сформувалися в умовах наявної складної, по суті кризової, ситуації на вітчизняному та на регіональних ринках праці, в областях та обласних центрах Півдня України на тлі деіндустріалізаційних процесів двох останніх десятиліть.

Це актуалізує проблему відтоку кваліфікованої робочої сили з регіону та її наукового вивчення, предметом якого має бути не лише статистичний аналіз трудовіграційних потоків, а й дослідження процесу формування відповідних мотивацій наявних та потенційних «заробітчан», що є можливим за допомогою дослідницького апарату соціологічної науки.

Серед доробку вітчизняних міграцієзнавців варті особливої уваги дослідження демографічних і соціально-економічних характеристик трудових міграційних процесів, що представлені в працях Н. Варги, Е. Лібанової, А. Лобанової, І. Майданік, О. Малиновської, С. Пирожкова, О. Позняка, І. Прибиткової, Ю. Римаренка, О. Хомри, В. Чорної, Б. Юськіва та ін. Науковий аналіз проблем, пов'язаних із процесами виникнення й розвитку трудових міграцій громадян України в різних аспектах міграційних процесів, здійснили в своїх працях В. Нагорний, М. Ожеван, Т. Петрова, О. Примак.

Водночас, незважаючи на те, що міграційний потенціал Півдня України є достатньо значним, в українській соціологічній науці все ще бракує

грунтовних досліджень трудової міграції та трудові міграційних намірів економічно активного населення в цьому регіоні.

Метою статті є викладення основних результатів дослідження міграційних намірів мешканців Південного регіону в контексті проблеми трудової зайнятості та працевлаштування в сучасних українських умовах.

Для виявлення стану та особливостей міграційних намірів мешканців Південного регіону України Миколаївським центром соціологічних досліджень (при ЧНУ ім. Петра Могили) протягом 2017–2018 рр. було проведено комплексне соціологічне дослідження, результати якого подано нижче.

У межах цього дослідження проведено опитування домогосподарств регіону за репрезентативною вибіркою (за місцем проживання, за віком і статтю респондентів), методом особистісного інтерв'ю. Оцінювання думок жителів міст і виділених з їх числа потенційних/явних трудових мігрантів дало змогу комплексно дослідити явище трудової міграції в контексті проблем працевлаштування та трудової зайнятості респондентів.

Отже, перший блок запитань пов'язаний із постановкою проблеми трудової зайнятості, працевлаштованості респондентів. Так, на запитання щодо працевлаштування одержано такий розподіл відповідей (табл. 1, 2, 3, 4, 5).

Таблиця 1

Як Ви вважаєте, наскільки важко знайти роботу у Вашому місті за Вашою кваліфікацією та з достатнім заробітком? (%)

	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Разом
Легко	7,3	1,8	9,0	4,5
Важко	81,8	92,4	76,1	86,8
Важко відповісти	10,9	5,8	14,9	8,8

Таблиця 2

Як Ви вважаєте, наскільки важко знайти роботу у Вашому місті за Вашою кваліфікацією та без достатнього заробітку? (%)

	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Разом
Легко	16,4	19,3	41,8	22,2
Важко	62,7	61,0	43,3	58,5
Важко відповісти	20,9	19,7	14,9	19,2

Таблиця 3

Як Ви вважаєте, наскільки важко знайти роботу у Вашому місті з достатнім заробітком, але не за кваліфікацією? (%)

	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Разом
Легко	26,4	19,7	26,9	22,8
Важко	58,2	64,1	56,7	61,2
Важко відповісти	15,5	16,1	16,4	16,0

Таблиця 4

**Як Ви вважаєте, наскільки важко знайти будь-яку роботу
у Вашому місті? (%)**

	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Разом
Легко	42,7	52,0	58,2	50,5
Важко	39,1	35,9	23,9	34,8
Важко відповісти	18,2	12,1	17,9	14,8

Таблиця 5

**Чи відповідає характер Вашої теперішньої роботи
Вашому професійно-освітньому рівню? (%)**

	%	% від числа працюючих
Так	26,8	38,6
Ні	31,3	45,2
Важко відповісти	11,4	16,2
Зараз не працюю	30,8	–

Як бачимо, говорячи про можливість знайти роботу в місті, більша частина опитаних вказує на той факт, що роботу за кваліфікацією з достатнім заробітком знайти доволі складно (86,8 %). Трохи легшим є завдання знайти роботу без кваліфікації з бажаною зарплатою (22,2 %); за кваліфікацією, але без належного заробітку (22,8 %). Найлегшим респонденти вважають знаходження будь-якої роботи (50,5 %). Водночас близько 20 % опитаних узагалі не переймається проблемою пошуку роботи, оскільки вони не відповіли на запитання стосовно цієї проблеми.

Подібні відповіді респондентів є свідченням збереження непропорційної структури підготовки кадрів, сформованої протягом останніх десятиліть, пов'язаної з консервацією застарілої структури зайнятості, що не тільки гальмує адаптацію національного ринку праці до інноваційних змін, а й значно ускладнює його функціонування [4]. До того ж наростання кризових явищ в економіці як регіону, так і країни в цілому, спричинило стрімке скорочення обсягів виробництва, загострення структурних диспропорцій на ринку праці, зумовлене звуженням попиту на неї, і відтак, ускладнення працевлаштування, насамперед за здобутим фахом.

Крім того, суттєво ускладнює наявну ситуацію на національному ринку праці присутність прихованого сезонного (підвищена незайнятість у міжсезонні, властива окремим галузям виробництва, таким як сільське господарство, цукрова й м'ясо-молочна промисловість тощо), аграрного (частина працездатного населення зайнята неповний робочий період унаслідок розорення дрібних селянських господарств, скорочення тривалості робочого тижня на підприємстві тощо, а решту часу витрачає на різні тимчасові роботи в інших галузях) та застійного (частина працездатного населення, що не має регулярної роботи, живе випадковими заробітками, зокрема долучаючись до транзитної, комерційної трудової міграції) безробіття, яке є характерним явищем саме для Півдня України.

Наслідком наявних проблем на ринку праці є й така тенденція – відповідність характеру роботи професійно-освітньому рівню опитаних, засвідчена останніми. Так, визначено, що майже 40 % респондентів (38,6 %) з числа працюючих обіймають посади за спеціальністю; усі інші працюють не за фахом або ж не знають, чи відповідає їх посада наявній спеціальності.

Тому для опитаних знайти будь-яку роботу, подекуди тимчасову, без належної кваліфікації, виявилось, як засвідчили їхні відповіді, значно простіше.

Таблиця 6

Чи звертались Ви коли-небудь по допомогу в пошуку роботи до таких установ? (%)

	Так, звертався й отримав допомогу	Так, звертався, але не отримав допомоги	Ні, не звертався
Державної служби (центру) зайнятості	15,8	16,0	68,3
Недержавної кадрової агенції	9,0	8,8	82,3

Бачимо, що майже 70 % респондентів не мали нагоди звертатися по допомогу в пошуку роботи до різного роду агенцій, а половина з тих, хто звертався до державних центрів зайнятості чи недержавних кадрових агенцій, отримали кваліфіковану допомогу у вирішенні своєї проблеми. Таку саму картину засвідчують дані Державної служби статистики за 2017–2018 рр.: так, для отримання допомоги в пошуках роботи до регіональних центрів Державної служби зайнятості в середньому на рік звертається не більше ніж 20 % офіційно зареєстрованих безробітних українців, з яких лише 40 % знаходять роботу за підтримки цієї служби [1; 2; 3].

Другий блок запитань передбачав виявлення власне міграційних настроїв та намірів респондентів.

Тут насамперед зауважимо, що більше від третини респондентів (33,4 %) подібного роду наміри дійсно мають (табл. 7).

Таблиця 7

Чи погодились би Ви особисто чи члени Вашої родини переїхати зі свого населеного пункту з метою тимчасового працевлаштування? (%)

	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Разом
Так, безумовно	9,4	10,2	4,5	9,0
Скоріше, так	19,8	24,1	34,2	24,4
Безумовно, ні	47,0	49,4	46,9	49,7
Скоріше, ні	12,4	11,7	11,7	11,8
Важко сказати	5,4	4,6	2,7	4,5

Найбільш впевнені бажання демонструє, звісно, молодь, 70,9 % якої прагне здійснити трудові переміщення, тоді як з віком жага мобільності згасає. Але здобуття певної свободи після дорослішання дітей, завершення основного виду діяльності й виходу на пенсію поновлює бажання долучи-

тися до числа мігрантів, що спостерігаємо у віці 50–59 років (59,4 %). Віковий розподіл респондентів подано на рис. 1.

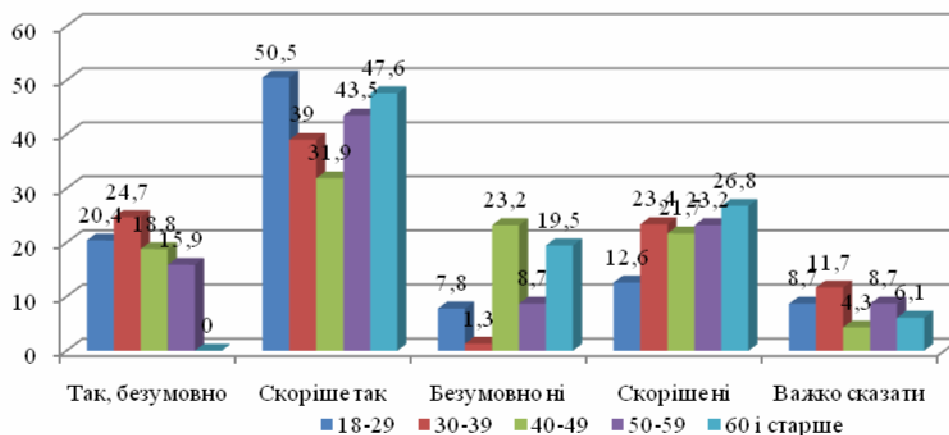

Рис. 1. Міграційні наміри населення (розподіл за віком, %)

Серед причин, що спонукають людей до зміни постійного місця проживання й місця роботи, більшість опитаних (68,5 %) засвідчили бажання покращити матеріальне становище, умови життя й необхідність знайти роботу (23,2 %).

З числа міграційно налаштованих респондентів досвід зміни проживання з метою отримання нового робочого місця щонайменше один раз у житті мала майже половина опитаних (49,0 %), а кількість осіб, які мали досвід повторної трудової міграції, становить 2/3 від тих, хто взагалі здійснював подібного роду переміщення (табл. 8).

Таблиця 8

**Скільки разів Ви особисто виїжджали за межі
Вашого населеного пункту з метою пошуку й працевлаштування
на нову роботу? (% числа опитаних, у дужках % від числа мігрантів)**

	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Разом
Жодного разу	53,6	50,2	49,3	51,0
1 раз	9,1 (19,61)	12,1 (24,3)	17,9 (35,31)	12,2
2 рази	9,1 (19,61)	11,2 (22,49)	9,0 (17,75)	10,2
3 рази	2,7 (5,82)	3,1 (6,22)	3,0 (5,92)	3,0
Більше ніж 3 рази	25,5 (54,96)	23,3 (46,79)	20,9 (41,22)	23,5

Визначаючи соціопросторову спрямованість переміщень, зауважимо, що більша частина (44,2 %) трудових мігрантів має наміри виїхати за межі України, тобто має зовнішньоміграційні наміри. Кількість же потенційних внутрішніх мігрантів удвічі менше, ніж зовнішніх, і становить 23,5 % (табл. 9).

Безперечно, робота за кордоном приваблює наших співвітчизників передусім порівняно високою оплатою праці (хоча традиційно проблемним залишається питання нормативно-правової, соціальної захищеності трудових мігрантів за межами нашої країни).

Таблиця 9

**Якби Ви мали наміри виїхати з Вашого населеного пункту й вирушити на пошуки нового робочого місця, то куди саме?
(% від числа мігрантів)**

	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Разом
До іншого регіону України	22,7	26,5	14,9	23,5
До Росії	20,0	13,9	22,4	17,0
До країн СНД	3,6	4,5	4,5	4,2
За кордон	26,4	25,6	13,4	23,8
Ще не знаю куди	12,7	17,5	23,9	17,2
Важко сказати	14,5	12,1	16,4	13,5
Інше	0	0	4,5	0,8

Оскільки зміни умов життя людини відбуваються після здійснення нею переїзду, то маємо такі оцінки респондентів щодо ймовірних вигід від здійснення трудової міграції (табл. 10).

Таблиця 10

Як зміняться (ймовірно) умови життя людини після здійснення нею переїзду? (%)

	Значно погіршаться	Трохи погіршаться	Залишаться такими самими	Трохи поліпшаться	Значно поліпшаться
Матеріальні умови життя сім'ї	8,8	22,8	16,5	45,0	7,0
Медичне обслуговування	6,2	23,2	41,2	25,0	4,2
Умови відпочинку	6,0	8,8	49,2	27,8	8,2
Умови організації дозвілля	5,8	12,2	47,8	25,2	9,0
Можливість отримання достовірної інформації про те, що відбувається в країні	7,2	14,5	57,8	15,5	5,0
Умови виховання дітей	7,0	13,2	46,2	23,2	10,2
Можливість вільно висловлювати власні політичні думки	6,5	16,0	61,5	11,2	4,8
Можливість брати участь у культурному житті	5,5	8,2	47,2	26,8	12,2
Екологічна ситуація	11,8	10,5	49,2	20,8	7,8
Захищеність від свавілля влади	12,0	13,8	57,2	10,8	6,2
Гарантії зайнятості, забезпечення роботою	11,5	15,2	31,5	30,8	11,0
Особиста безпека	10,8	19,2	47,2	15,0	7,8

Так, 52,0 % відзначають імовірність покращення матеріальних умов життя сім'ї, 33,4 % – поліпшення умов виховання дітей, 41,8 % – отримання гарантій зайнятості, забезпечення роботою.

Щодо вказаних респондентами причин трудової міграції, то тут відзначимо певні відмінності між тими, хто вже має міграційний досвід, та тими, хто його не має.

Так, серед провідних причин власне трудові мігранти відзначали: бажання покращення матеріального благополуччя (80 %), зміни умови проживання (6 %), переїзд разом із сім'єю (6 %), прагнення змін сімейного стану (2 %), можливість здобути освіту, здійснити підвищення кваліфікації (2 %).

У свою чергу, та група респондентів, яка не мала власного міграційного досвіду, але водночас має відповідні наміри, продемонструвала такий розподіл: сімейні обставини (21,3 %); бажання підвищити рівень матеріального статку (23,5 %); наміри працевлаштуватися (15,4 %); здобути освіту або підвищити кваліфікацію (18,0 %); мати можливість кар'єрного зростання (11,3 %); реєстрація шлюбу (5,0 %); втеча для безпеки сім'ї (1,2 %); інша (4,3 %).

Висновки. Узагальнюючи, зауважимо, що загалом трудові міграційні тренди Південного регіону України характеризуються домінуванням нині в країні трудові міграційної мотивації – «заробітчанством».

Наслідки активізації трудові міграційних процесів на Півдні України з розповсюдженням визначених видів трудової міграції населення мають переважно негативний демоекономічний характер. Серед таких наслідків можна відзначити: часткову або повну декваліфікацію вітчизняної робочої сили внаслідок потрапляння переважно на вторинний ринок праці; нерентабельність та втрати від вкладень в освіту й підготовку фахівців; зменшення податкових надходжень та відрахувань у соціальні фонди; зростання демографічного навантаження на працюючих на внутрішньому ринку; загострення демографічної кризи внаслідок відтоку молоді репродуктивного віку; безпосередні зміни в кількісному та якісному складі структури населення в результаті зміни постійного місця проживання.

Головним тут є те, що сама трудова міграція, зокрема зовнішня, перетворюється на постійний та масштабний процес відтоку з Південного регіону України робочої сили та населення в репродуктивному віці.

Список використаної літератури

1. Головне управління статистики в Миколаївській області : офіційний сайт. URL: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2018).
2. Головне управління статистики в Одеській області : офіційний сайт. URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2018)..
3. Головне управління статистики в Херсонській області : офіційний сайт. URL: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2018)..
4. Український центр економічних та політичних досліджень ім. Разумкова (м. Київ) : офіційний сайт. URL: <http://ucseps.com.ua> (дата звернення: 20.08.2018)..
5. Український Південь: сучасні виклики та стратегічні пріоритети розвитку / А. Єрмолаєв, В. Лупацій, О. Маркеєва, Л. Поляков, В. Потапенко, І. Клименко,

В. Романова, С. Таран, В. Ємець, С. Денисенко. Київ : Ін-т стратегічних досліджень, 2014. 46 с.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2018.

Фесенко А. М., Черная В. А. Миграционные намерения жителей Юга Украины в контексте проблем трудовой занятости и трудоустройства на рынке труда региона

В статье проанализированы миграционные намерения жителей Юга Украины в контексте существования проблем трудовой занятости на рынке труда региона, имеющих место в современных украинских условиях. Отмечено, что в условиях трудностей с трудоустройством и обеспечением достойной оплаты труда экономически активные жители Херсонской, Николаевской и Одесской областей активно задумываются о поиске заработка не только за пределами своих областей, но и за рубежом, что можно квалифицировать как их миграционные настроения и намерения. Более того, немалая часть респондентов уже имеет опыт внешней трудовой миграции и ориентирована на его воспроизведение.

Подчеркнуто, что распространенность трудовыми миграционными настроениями, укрепление соответствующих намерений и активизация трудовыми миграционными потоками превращаются в постоянный и масштабный процесс оттока из Южного региона Украины рабочей силы, населения в репродуктивном возрасте в целом, что подрывает его демоэкономический потенциал.

Ключевые слова: миграция, трудовая миграция, намерения, трудовыми миграционными процессами, население.

Fesenko A., Chorna V. Migration Intentions of Residents of the South of Ukraine in the Context of the Problems of Employment and Employment in the Regional Labor Market

Within the framework of this article, the establishment and analysis of migration intentions of residents of the South of Ukraine in the context of the existence of problems of employment in the region's labor market occurring in modern Ukrainian conditions has been carried out.

It is noted that in the conditions of difficulties with employment and ensuring decent wages, economically active residents of Kherson, Nikolaev and Odessa regions are actively thinking about finding a living not only outside their areas, but also abroad, which can be qualified as their migration moods and intentions. Moreover, a considerable part of the respondents already has experience of external labor migration and is focused on its reproduction.

It was emphasized that the prevalence of labor-migration moods, the strengthening of relevant intentions and the activation of labor-migrant flows is becoming a constant and large-scale process of outflow of labor from the southern region of Ukraine, the population in reproductive age as a whole, which undermines its demoeconomic potential.

Key words: migration, labor migration, intentions, labor-migration processes, population.